

kutsuu mielestäni pohtimaan vertailua nimenomaan metodologian näkökulmasta, ja tähän ajatukseen virittelee myös teoksen johdanto. Artikkeleissa kuitenkin pohditaan vain vähän sitä, mitä vertailulla voidaan saavuttaa tai minkälaisia ongelmia vertailuun keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa voisi liittyä ja miten niitä voisi ratkaista. Teoksen metodologinen anti jääkin lähes kokonaan Scheglofin kommenttiosuuden varaan ja on kaiken kaikkiaan vähäinen. Koska teos on monella tavalla epäyhtenäinen, sitä on vaikea suositella luettavaksi yhtenäisenä kirjana millekään tietylle kohderyhmälle. Parhaiten se nähdäkseni palvelee vuorovaikutuslingvistikasta kiinnostuneita tutkijoita, jotka voivat lukea sen yksittäisiä artikkeleita.

NIINA LILJA
niina.s.lilja@jyu.fi

Lähteet

- GOODWIN, CHARLES 1980: Restarts, pauses, and the achievement of a state of mutual gaze at turn beginning. – *Sociological Inquiry* 50 s. 272–302.
- HAAKANA, MARKKU 2011: *Mitä ja muut avoimet korjausaloitteet*. – *Virtittäjä* 115 s. 36–67.
- HAAKANA, MARKKU – LAAKSO, MINNA – LINDSTRÖM, JAN (toim.) 2009: *Talk in interaction. Comparative dimensions*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAUNIOMAA, MIRKA 2010: Keskustelunanalyysin vertailevia näkökulmia. – *Virtittäjä* 114 s. 588–592.
- SACKS, HARVEY 1995: *Lectures on conversation. Volume I ja II*. Toimittanut Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
- WU, RUEY-JIUAN REGINA 2006: Initiating repair and beyond. The use of two repeat-formatted repair initiations in Mandarin conversation. – *Discourse Processes* 41 s. 67–109.

Tarpeellista perustietoa – mutta kuinka ajanmukaisesti?

Tapani Lehtinen: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuuteen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007. 306 s. ISBN 978-951-746-896-1.

Tapani Lehtisen *Kielen vuosituhannet* on lähinnä yliopistolliseksi oppikirjaksi tai asiasta kiinnostuneille (sivistyneille) maallikoille tarkoitettu tietopaketti suo-

men kielen historiallisesta taustasta. Vastaavaa teosta ei ole aikaisemmin ollut saatavissa. Kaisa Häkkisen *Mistä sanat tulevat* (1990) ja *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa* (1996) ovat aloittelijalle sopivia, mutta keskittyvät nimiensä mukaisesti lähinnä etymologiaan ja kielihistorian esihistoriallisiin tulkintoihin. Lisäksi molemmat teokset ovat jo joiltain osin vanhentuneita. Lauri Hakuli-

sen Suomen kielen rakenne ja kehitys taas on säilyttänyt arvonsa kielemme äänne- ja muotorakenteen historiallisen taustan kuvaajana, mutta on johdantoteokseksi aivan liian laaja ja myös teoreettisilta lähtökohdiltaan paljolti ajastaan jäänyt.

Kielen vuosituhanne täyttää näin ollen tärkeän aukon suomen kieltä koskevassa tietokirjallisuudessa. Se kuulunee jo tällä hetkellä useiden suomalaisten korkeakoulujen kurssikirjoihin. Siksi sen arviointia *Virittäjän* sivuilla voitaneen edelleenkin pitää tarpeellisina – siitäkin huolimatta, että teoksen ilmestymisestä on jo jonkin verran aikaa.¹

Teos perustuu tekijänsä Helsingin yliopistossa pitämiin luentoihin, joilla useat helsinkiläiset fennisti- ja myös fennoug-ristipolvet ovat saaneet ensituntuman historialliseen kielitieteeseen. Se koostuu leipätekstin ohella useista erilaisista ekskursioista sisältävistä tietolaatikoista ja (pääosin toisista teoksista lainatuista) kaavioista, jotka ovat tyyppillistä luentomateriaalia. Tapani Lehtisen luennoille osallistuneet löytänevätkin teoksesta varsin paljon tuttua. Tämä on sinällään oikein ja luonnollista. Lukijassa saattaa kuitenkin herättää hämmästyä se, että teos on hyvin samankaltainen kuin esimerkiksi tekijänsä 1990-luvun alussa käyttämät opetusmonisteet. Aihepiiriin perehtyneen lukijan mielessä herääkin ensimmäisenä kysymys, missä määrin uusin tutkimus on asianmukaisesti edustettuna teoksessa.

Kun Lehtisen kirjan ilmestymisestä on tätä kirjoittaessa jo muutamia vuositä, voitaneen todeta, että se on toiminut

1. Lupasin alun perin kirjoittaa arvion teoksesta heti sen ilmestyttyä ja esitän samalla pahoitteluni, että olen vasta nyt tullut täyttäneeksi lupaukseni.

historiallisen lingvistiikan ”sisäänheitto- teoksena” sängen menestyksekkäästi. Olen useammin kuin kerran kuullut opiskelijoiden kiittävän sekä kirjan sisältöä että esitystapaa. Tämä ei ole vähäinen ansio, erityisesti kun ottaa huomioon, että historiallinen kielitiede tuskin on kovinkaan monen opiskelijan ensimmäinen tai päällimmäinen kiinnostuksen kohde. Vaikka teosta näin ollen voi suositella ensimmäiseksi johdatukseksi suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielihistorian aihepiiriin, ei kielihistoriaa hieman pidempään harrastaneen lukijan ole vaikea löytää kirjasta myös puutteita.

Konservatiivinen esitystapa

Ennen kaikkea osoittautuvat teoksen tutkimuksellista ajanmukaisuutta koskevat epäilykset lähemmässäkin tarkastelussa oikeutetuiksi. Kirja perustuu pääosin parin vuosikymmenen takaiseen tutkimustilanteeseen. Erityisesti 2000-luvulla julkaistun tutkimuksen tuloksista ei kirjaan ole otettu lyhyitä mainintoja lukuun ottamatta juuri mitään. Monissa yksityiskohdissa liikutaan tätäkin huomattavasti aikaisemman tutkimustiedon pohjalla.

Konservatiivista otetta voi puolustella sillä, että oppikirjan tarkoitus on tutustuttaa lukija alan perusasioihin, ei uusimpaan tutkimusavantgardeen. Voi kuitenkin kysyä, eikö uusissa painotuksissa ole mitään sellaista, mikä kuuluisi perustesiin, auttaisi hahmottamaan niitä uudesta näkökulmasta tai suorastaan muuttaisi käsityksiä niistä?

Melko harmiton esimerkki tällaisesta voisi olla esimerkiksi suomen sukukielten ryhmittely. Teoksen sivulla 14 luetellaan itämerensuomalaiset kielet, joita Lehtisen mukaan ovat karjala, vepsä, vatja, viro ja liivi sekä lisäksi ”useissa lähteissä

myös” lyydi ja inkeroinen. Seuraavalla sivulla mainitaan lisäksi ”suomen kielen yhteyteen luettavat” meän kieli ja kveeni. Kielten erilaisia ryhmittelyperusteita (esim. kieliyhteisön omat vs. lingvistien määritykset) ei lainkaan esitellä tai kielen määrittelyä problematisoida. Lukija kysyy ehkä, ovatko lyydi ja inkeroinen siis kieliä vai eivät ja miksi meänkieli ja kveeni kuuluvat suomen yhteyteen. Tätäkin oudompaa on, että eteläviroa ei mainita tässä kielihistoriallisessa esityksessä, vaikka sitä on syytä pitää nimenomaan historiallisessa mielessä itsenäisenä itämerensuomalaisena kielimuotona (vrt. esim. Sammallahti 1977 ja Kallio 2007, jotka pitävät eteläviron ja muun itämerensuomen välistä historiallista eroa primäärinä itämerensuomalaisia kieliä jakavana isoglossina). Samoin on ajastaan jo teoksen ilmestyessä jäänyt tieto, jonka mukaan karjalalla on 70 000 puhujaa (s. 15). Jo Venäjän vuoden 2002 väestönlaskennassa virallinen luku oli noin 50 000, ja puhujamäärä on hyvin nopeasti puttaava.

Etäsukukielten esittelyssä on samantaisia epätasällisyyksiä, jotka tosin nekin pohjaavat eräänlaiseen uralistiikan kirjalliseen kaanoniin. Mari ja mordva esitellään volgalaiskielinä, joita ne toki maantieteellisesti ovatkin. Mitään historiallisia tai rakenteellisia marin ja mordvan yhteisiä piirteitä tuskin kuitenkaan voidaan tällaisen ryhmän tueksi osoittaa. Hanti ja mansi esitellään kahtena itsenäisenä kielenä, vaikka asiallisempaa olisi puhua neljästä mansilaisesta ja kolmesta hantilaisesta kielestä. Akkalansaa-
men vuonna 2003 tapahtuneesta sammumisesta ei mainita. Tällaiset puutteet ovat ehkä pikkuasioita, mutta ne kuvaavat teoksen paikoin merkittävää riippuvuutta aikaisemmista käsikirjoista ja kir-

joittajan oman reflektion vähäistä osuutta erityisesti etäsukukieliä ja suomen kielen kaikkein varhaisimpia vaiheita koskevissa osuuksissa.

Teoksen esitystapa on desendenttinen, uralilaisesta kantakielestä nykysuomeen etenevä. Tästä valinnasta on sellainen seuraus, että kirjoittajan parhaiten tuntemien itämerensuomalaisten kielten ja suomen murteiden historiallinen tausta esitellään teoksen loppupuolella. Näiden osien teksti onkin selvästi teoksen parasta antia, parhaimmillaan sangen pätevää ja monipuolisesti esiteltyä faktaa, joka kelpaa sellaisenaan oppimateriaaliksi. Alkuosassa taas käsitellään varsinaisen uralistiikan piiriin kuuluvia varhaisempia kantakielivaiheita ja etäsukukieliä, joiden suhteen kirjoittaja on riippuvaisempi lähteistään ja teksti otteeltaan referoivampaa.

Vaikka asioiden käsittelyjärjestys on toki perinteinen ja looginenkin, seuraa siitä, että lukijaa ei oikeastaan johdateta varhaisempia kantakieliä koskevan tiedon lähteille. Melko kiistanalaisetkin tulkinnot varhaisten kantakielten äänne- ja muotorakenteesta esitetään faktoina. Oppikirjalle ehkä sopivampi ratkaisu olisi mielestäni ollut historiallis-vertailevan metodin perusteiden laajahko esittely ja keskustelu erilaisten varhaisia kantakielivaiheita koskevien käsitysten vahvuuksista ja heikkouksista. Tässä suhteessa on tosin myönnettävä, että toiset lukijat kaipaavat käsikirjoilta nimenomaan ”varmoja” tietoja pikemminkin kuin spekulatiota.

Kirjan alussa esitellään kyllä historiallisen kielitieteen perusmetodeja normaalitieteen käsityksen mukaisesti (s. 27–51). Esitys keskittyy nimenomaan kielellisen rekonstruktion metodien melko laajaan ja asialliseen käsittelyyn, minkä li-

säksi käsitellään lyhyesti myös lainautumisen ja kieliliiton kaltaisia peruskäsitteitä. Esimerkiksi äänneopin ja sanaston rekonstruktion jännitteistä suhdetta ei kuitenkaan ruodita. Myöskään kielipiillisen muodon syntymekanismeista, esimerkiksi grammatikalisatiosta tai kielipiillisten ainesten evoluutiosta, ei ole omaa teoreettista osuutta. Tähän yhteyteen olisi mielestäni voinut kuulua myös tieteenalan perusermien esittely (äännelaki, äännevastaavuus, analogia jne.). Nyt niitä esitellään ainoastaan paikoin satunnaisesti. Kuitenkin teos tutustuttaa tällaisen terminologian merkityksiin melko yksityiskohtaisestikin. Miksi siis jättää itse termit mainitsematta?

Kielikunnan varhaisvaiheet

Sivuilta 24–27 löytyy ”palanen tutkimushistoriaa”, jossa käsitellään uralilaista kielikuntaa koskevan tiedon muodostumisen varhaisvaiheita 1900-luvun alkuun saakka. Voi kysyä, miksi aiheeseen on puututtu vain muutaman sivun verran ja ainoastaan varhaisemman tutkimuksen osalta. Vaikka tutkimushistorialla voi käsikirjassa tai johdantoteoksessa olla korkeintaan sivuosa, olisi opiskelijankin hyvä ymmärtää, että käsitys uralilaisen kielikunnan rakenteesta ei ole 1900-luvullakaan ollut stabiili. Vaikka esimerkiksi sivuilla 33–40 nyt käsitellään erilaisia uralilaisen kielikunnan sisäisten suhteiden kuvauksessa käytettyjä malleja ja pidättäytytään diplomaattisesti ottamasta kantaa siihen, mikä malli on oikea, on suomen kieltä edeltäneiden kantakielivaiheiden kuvaus kuitenkin sidoksissa binääriseen sukupuumalliin (mm. s. 74–75, laajemmin s. 59–154). Lehtisen omin sanoin kyseessä on ”perinnäisen maksimalistisesti” ymmärretty sukupuumalli

(s. 39–40). Nähdäkseni tutkimushistoriallinen katsaus olisi pakottanut kirjoittajan punnitsemaan kielikunnan historiasta esitettyjen erilaisten mallien perusteita ja samalla paremmin perustelevaan kirjoittajan omaa valintaa, jonka perusteet jäävät nyt jossain määrin hämäräksi.

Alkupuolen uralilaisen komparativistiikan perusasioihin tutustuttavissa luvuissa on eräitä muitakin ongelmakohtia. Esimerkiksi uralilaisen kielikunnan mahdollisia etäsukulaisia koskevassa osiossa (s. 51–53) käsitellään oikeastaan vain indo-uralilaista hypoteesia. Melko paljon keskusteltu (vaikkakin ilmeisen perusteton) uralo-jukagiirilainen hypoteesi sivuutetaan lyhyellä maininnalla ja paljon parempi uralilais-eskimolainen hypoteesi (Bergsland 1959) jätetään täysin mainitsematta. Uralilaisten kielten rakenteellisia yhteyksiä turkkilais- ja mongolikieliin ei käsitellä lainkaan. Tähän olisi ollut erinomainen tilaisuus sikäli, että teoksen seuraavat sivut on omistettu uralilaisten kielten rakennepiirteiden esittelylle, jotka ovat paljolti edellä mainittujen kielikuntien kanssa yhteisiä.

Rakenteelliset yhteydet muihin euraasialaisiin kielikuntiin eivät ole ainoastaan oppihistoriallinen anekdootti, vaan tärkeitä myös arvioitaessa kielikunnan varhaishistoriaa. On korostettu, että uralilaiset kielet näyttävät näiden ominaisuuksiensa suhteen juontavan juurensa samasta itäisestä alkukotikompleksista kuin turkkilaiskielet, mongolilaiset kielet, tunguuskielet, japani ja korea (Janhunen 1999). Onkin hieman oudoksuttavaa, että uralilaisten kielellistä alkukotia käsiteltäessä mainitaan sekä alun perin Köppenin esittämä ja sittemmin jatkuvasti kannatettu Volgan mutka -hypoteesi että laajemman Uralin ja Baltian välillä sijainneen alkukodin hypoteesi

ja jopa Kalevi Wiikin (2002) kannattama varmasti virheellinen periglasiaalihypoteesi, mutta ei kaikkein vanhinta jo Castrénin ajoista esitettyä siperialaisen alkukodin hypoteesia, jota Janhunenkin edelleen osin uusin perustein kannattaa. On toki selvä, että tässäkin hypoteesissa on puutteensa ja sen kytkeminen muun muassa varhaiseen indoeurooppalaiseen lainaevideenssiin saattaa olla mahdotonta. Ilmeistä kuitenkin on, että se asettaa uralilaiset kielet oikeaan areaalilingvistiseen ja typologiseen yhteyteensä. Tämä on sellaista tietoa, minkä olisi uralilaisen kielihistorian johdantoteoksessa suonut mainittavan.

Lehtisen valitsema kielihistorian binääriseen sukupuumalliin perustuva periodisaatio on siis parin viime vuosikymmenen tutkimuksen valossa sangen konservatiivinen, vaikka ei toki kokonaan perusteita vailla. Kotimaisessa fennougriistiikan kentässä lienee jo Kaisa Häkkinen väitöskirjasta (Häkkinen 1983) alkaen ollut ilmeistä, että suuri osa binäärisen sukupuumallin haaroista on vähintäänkin problemaattisia, ellei kokonaan perusteettomia. Viimeinen merkittävä binääriseen kantakielimalliin pohjautuva uralistinen työ on Pekka Sammallahden klassinen esitys uralilaisten kielten historiallisesta fonologiasta (Sammallahti 1988). Lehtisen työ onkin kielikuntamme varhaisvaiheita käsitteleviltä osiltaan hyvin voimakkaasti sidoksissa tähän sinänsä ansiokkaaseen teokseen, joka kuitenkin ansaitsisi nykytiedon valossa myös kriittistä tarkastelua.

Kuten Sammallahti, Lehtinenkin operoi kaikilla binäärisen sukupuumallin rekonstruktioitasoilla, jopa suomalais-volgalaisella kantakielellä, jota on tutkimuksessa eniten kritisoitu. Myöskään esimerkiksi uralilaisen ja suomalais-ug-

rilaisen ja suomalaispermiläisen kanta-kielen välisiä eroavuuksia ei voine pitää samalla tapaa selvästi eri-ikäisiä kanta-kieliä toisistaan erottavina kuin vaikkapa ns. varhais- ja myöhäiskantasuomen välisiä eroavuuksia. Olisikin syytä kysyä, kuinka todennäköinen on nykytutkimuksen valossa alun perin Mikko Korhosen (1976) 1970-luvulla esittämä ja Lehtisen toistama arvio, jonka mukaan suomalais-ugrilaisen kantakielen ja lähes identtisen varhaiskantasuomen hajoamisen välissä kului jopa 2 000 vuotta (vrt. s. 72, 82).

Korostettakoon, että binäärisen sukupuumallin käyttöä tällaisessa johdantoteoksessa ei sinällään ole syytä pitää erityisen tuomittavana, erityisesti kun otetaan huomioon uralistiikan pitkä traditio ja se, että eräät tutkijat ovat uusinkin perustein halunneet puolustaa binääristä sukupuuta (vrt. Janhunen 2008). Kohutuullista olisi mielestäni kuitenkin selkeästi kertoa eri kantakielivaiheisiin kohdistuneista tutkimuksellisista epäilyistä, joita on esitetty niin perinteisestä komparativistisesta uralistisesta (esim. Itkonen 1997) kuin muun muassa lainasanatutkimuksenkin näkökulmasta (esim. Koivulehto 1999). Vaikka kirjoittaja nyt mainitseekin muun muassa Tapani Salmisen (2002) ehdottoman kampamallin tai pallomallin, hän ei oikeastaan pohdi sen keskeistä perustetta, nimittäin sitä, että kantaauralin rekonstruktio perustuu pääosin nykykielten pohjalta rekonstruoitujen välikantakielten (kantasuomen, kantasaaamen, kantamordvan, kantamarin, kantapermin ja kantasamojedin) väliseen vertailuun. Varhaisimman rekonstruktio-tason saavuttamisessa ovat yksittäisten kieliryhmien ja kantaauralin väliset kantakielet siis enimmäkseen turhia: on vaikea osoittaa, mitkä innovaatiot olisivat tapah-

tuneet kantasuomen ja kantasaamen yhteisessä edeltäjässä, mitkä taas tämän ja kantamordvan yhteisessä edeltäjässä, ja niin edelleen.

Tämä käy oikeastaan implisiittisesti ilmi Lehtisenkin kirjasta, jossa pelkätään ns. varhais- ja myöhäiskantasuomen välissä tapahtuneita äänne- ja muoto- muutoksia esitellään yli 20 sivua (s. 94–120), kun vaikkapa kantaauralin ja suomalais-ugrilaisen kantakielen tai suomalais-ugrilaisen kantakielen ja permiläisen kantakielen välisiä äänne- ja muoto- muutoksia esitellään vain muutamia – ja niistäkin monet dispuutteja. Esimerkiksi käsitys velaarisen *x*-äänne- katoamisesta jo ennen varhaiskantasuomea (s. 94) ei kyseisen äänne- saamassa esiintyvien *k*-refleksien valossa (esim. *sou-ta* ~ saa*N* *suhka*- < **suxe*, vrt. saman teoksen s. 96!) voine pitää paikkaansa.

Kielen muutoksen kuvaus

Tutkimushistoriallinen ja metodinen kat- saus olisi mielestäni ollut tarpeen myös suomen kielen muoto- opillista taustaa koskevien osien taustaksi. Typologista kieliopillisen muodon ja merkityksen suhdetta koskevaa tutkimustietoa on nimittäin kasaantunut viime vuosikymmeninä niin paljon, että se mahdollistaisi monien aikaisemmasta tutkimuksesta periytyvien ja Lehtisen teoksessa uudelleen toistettujen kieliopillisten elementtien historiaa koskevien väitteiden kriittisen uudelleenarvioinnin.

Onko nykyisen kieliopillisen muodon evoluutiota koskevan tutkimuksen valossa enää esimerkiksi mahdollista faktaväitteenä esittää, että suomen historiallisesti yhdysperäisten sisäpaikallissijojen *s*-aines on niin sanottu *s*-latiivi? Typologisen tiedon valossa sijat ovat kehittyneet

enimmäkseen reanalyysin myötä kieliopillisten suhdeselementtien agglutinoiduessa pääsanaan erilaisissa konneksioissa.

Vaikka uuden tutkimustiedon tuottaminen tai sillä spekulointi ei johdanto- teoksen tai käsikirjan tavoitteisiin kuuluisikaan, tulisi mielestäni tosiasioina ilmoitetun tiedon varmuutta tai epävarmuutta oppikirjassakin vakavasti punnita. Lisäksi yleiskielitieteellisen tutkimuksen läpikäyminen teoreettisena taustana kielen merkityksen ja muodon evoluutiolle mahdollistaisi kielihistorian esittämisen dynaamisena prosessina, jossa myös kantakielten rekonstruoiduilla suffikeilla on aina historialliset lähtökohtansa – silloinkin kun emme niitä varsinaisesti tunne.

Kielikontakteja sivutaan teoksessa monin paikoin, kuten tietysti onkin luonte- tevaa. Kun aiheena ovat ”kielen vuositu- hannet”, voisi erityisesti ulkoisille sanasto- vaikutuksille omistaa myös oman luku- kensa – nehan kuitenkin ovat keskei- nen kielen vuosituhansien rekonstruk- tion, ajoittamisen ja paikantamisen lähdeaineisto. Mielestäni on myös hieman oudoksuttavaa, että monia vanhimpia lainakerrostumia, mm. vanhoja indo- eurooppalaisia, balttilaisia ja germaani- sia lainoja, käsitellään suhteellisen laa- jasti, mutta kaikkein laajimpia nuoria lainakerrostumia ei käsitellä käytännöl- lisesti katsoen lainkaan – siitäkin huoli- matta, että ne ovat äänne- ja muoto- piirteiden ohella keskeisiä suomen murteita ja lähisukukieliä toisistaan erottavia seik- koja. Kielitieteen perusasioihin perehdyt- tävään teokseen kuuluisi mielestäni myös lyhyt esitys siitä, miksi tietyt sanat katso- taan lainasanoiksi.

Kontaktien mahdollista vaikutusta kielen äänne- ja morfosyntaksin kehi- tykseen pohditaan sen sijaan useissa yh- teyksissä, kuten oikein onkin. Nämäkin

osat olisivat nähdäkseni suuresti hyötyneet jonkinlaisesta yleiskielitieteellisestä taustoituksesta. Nyt teoksessa referoidaan esimerkiksi Postin (1953) melko spekulatiivista teoriaa, jonka mukaan kantasuomalaiset äänne muutokset aiheutuivat germaanisten kielenvaihtajien ääntämistavasta, mutta aivan vastaavia – ja nähdäkseni paremmin dokumentoituja – itämerensuomalaisia substraattipiirteitä venäjän murteissa ei mainita edes ohimennen, siitäkään huolimatta, että niillä olisi ollut merkityksensä myös varhaisimpien kantakielten ajoituksesta ja paikannuksesta käydyille keskusteluille. Postin teoriaa germaanisesta superstraatista itämerensuomalaisten äänne muutosten lähdekielestä käsiteltäessä olisi mielestäni samoin tullut mainita myös Petri Kallion (2000) tutkimus, jossa useat Postin esittämät mahdolliset substraattipiirteet kumotaan nähdäkseni vakuuttavasti.

Kielihistoriaa – vai esihistoriaa kielitieteen valossa?

Kirjan nimestä huolimatta varsin suuri osa siitä ei oikeastaan käsittele kielen vaan pikemminkin ihmisten vuosituhansia. Tämä on sikäli ymmärrettävää, että Suomessa kielen varhaisvaiheita koskeva tutkimus on perinteisesti kehittynyt tiiviissä yhteydessä väestöjen historian, erityisesti arkeologian kanssa. Mielestäni kielihistoriallisessa yleisesityksessäkin voisi silti tehdä selkeän eron kielen sisäisen ja ulkoisen historian välillä. Siitä, että tiedämme, minkälaista esimerkiksi kantasuomi tai uralilainen kantakieli oli, ei seuraa vielä tietoa siitä, missä tai milloin tätä kieltä on puhuttu tai ketkä sitä ovat puhuneet. Nyt Lehtisen teoksessa esiintyy rinnakkain esimerkiksi sellaisia väitteitä, että *heinä*, *herne* ja *härkä* ovat

balttilaisia lainoja (mikä on normaalitieteen mukainen tutkimustulos eli tieteellinen fakta) ja sellaisia väitteitä, että *home*, *kalja*, *kyrsä* ja *maja* ovat ”vasarikirveskauden” kielellistä perintöä (mikä on tutkimustulosten aikahistoriallista tulkintaa ja sellaisena monin tavoin kyseenalaista).

Kielen ulkoista historiaa esitettäessä ansaitisivat myös paikannimet osalleen ainakin jonkin verran huomiota. Esimerkiksi jo teoksen ilmestymisajankohtana on ollut hyvin tiedossa, että itämerensuomalaisperäisen paikannimistön levikki Pohjois-Venäjällä on sängen laaja. Suomessa paikannimistön vanhat kerrostumat taas ovat voittopuolisesti saamelaisia. Näitä seikkoja ei teoksessa mainita, eikä siten myöskään keskustella siitä nähdäkseni relevantista kysymyksestä, miten tällaiset paikannimialueiden levikit ovat sovitettavissa yhteen sen perinteisen oletuksen kanssa, että kantasuomea on puhuttu Etelä-Suomessa.

Kielihistorian ja esihistorian esittely on tosin normaalitieteen mukaista, mutta perinteisten kielen ja arkeologian tutkimustuloksia yhdistelevän tutkimusasetteen perusoletuksia ja -ongelmia ei nitätkään problematisoida. Tässä suhteessa on mielestäni huomionarvoista, että teos perustuu lähes yksinomaan Suomessa julkaistuun tutkimukseen. Seitsemän sivun kirjallisuuslistassa on vain muutamia muualla toimivien tutkijoiden julkaisuja. Kirjallisuusluettelossa kiinnittää samoin huomiota sekä historiallis-vertailevaa kielitiedettä että monitieteistä esihistoriantutkimusta koskevien teoreettisten esitysten puute. Juuri kielen ja arkeologian yhdistämisen metodisia edellytyksiä on kuitenkin melko laajalti ja kriittisesti pohdiskeltu 1990-luvun kansainvälisessä tutkimuksessa – seikka, joka on ko-

timaisessa suomalaisten esihistoriaa koskevassa keskustelussa jäänyt nähdäkseni aivan liian vähäiselle huomiolle.

Kielen ja arkeologian yhdistämisen ongelmiin liittyy läheisesti myös kysymys niin sanotun jatkuvuusteorian asemasta Suomen esihistorian tutkimuksessa. Lehtisen teos näyttääkin olevan varsin sidoksissa tähän kieli- ja esihistoriaa yhdistävään paradigmaan, jopa siinä määrin, että hän ei lainkaan kommentoi sen 2000-luvun alusta alkaen voimistunutta kritiikkiä (esim. Aikio & Aikio 2001; Aikio 2004; Saarikivi & Grünthal 2005). Useimpien kielihistorian vaiheiden katsotaan sen kummemmin problematisoimatta viittaavan nimenomaan Suomessa tapahtuneisiin kielikontakteihin (vrt. esim. s. 240–242), eikä kieli-alueiden muuttumisen ja siirtymisen problematiikkaa juuri pohdita siitäkään huolimatta, että tätä on fennougriistiksakin käsitelty (Janhunen 1999; vrt. myös esim. Nichols 1999). Kantasuomea katsotaan edelleen Terho Itkosen klassiseen teoriaan liittyen puhutun Suomenlahden molemmin puolin, eikä kysymystä itäisestä itämerensuomalaisesta substraatista käsitellä. Huomiotta on jätetty aikaisemmasta tutkimustiedosta poikkeava, mutta vakuuttavasti osoitettu saamelaiskielten suhteellinen nuoruus nykyisellä puhuma-alueellaan (Aikio 2004), samoin se seikka, että germaanilais-saamelaisen kontaktien on (mielestäni painavin perustein) ehdotettu tapahtuneen Suomessa, mikä taas viittaisi kantasuomen puhuma-alueen sijaintiin Suomenlahden eteläpuolella (Aikio 2006).

Kaikkia Lehtisen konservatiivisiksi luonnehdittavia esihistoriallisia tulkin-toja lienee tosin nykyisessäkin tutkimus-tilanteessa edelleen mahdollista puolustaa. Lukija kysyy kuitenkin, miten oikeu-

tettua on jättää mainitsematta uusi tutkimus, joka ei tue vanhoja oletuksia. Vaikka monista esihistorian kysymyksistä on olemassa perusteltuja toisistaan poikkeavia kantoja, ei mielestäni ole aivan sopiva ratkaisu jättää tällaisessä käsikirjamaaisessa teoksessa kokonaan mainitsematta melko lukuisia ja eri aineistoihin perustuvia jatkuvuusteoriaan pohjautuvia kriittisiä ääniä. Huomiotta on nyt jätetty jopa eri kantakielikausien ajoitukseen esitetyt melko maltillisetkin korjaukset (Kallio 2006).

Lopuksi

Kokonaisuutena kirja jättää ambivalentin tunteen. Yhtäältä on erinomaista, että kirja on olemassa. Toista vastaavaa teosta ei ole – ja teos on tarpeen. Koska edellä on lueteltu niin paljon teoksen puutteita ja mahdollisia heikkouksia, on syytä korostaa myös vahvuuksia. Esitystapa on helppolukuinen. Useimmista asioista annetaan luotettava, normaali-tieteen mukainen kuva. Teosta voi ilman muuta käyttää kurssikirjana, ainakin jos sen ohella tarjotaan jotain teoreettista ja pohdiskelevaa materiaalia (mainittakoon, että kirjoittajan kotisivulla on myös *Errata*, jossa eräitä pikkuvirheitä on korjattu). Jos suomen kielen tai fennougriistikan opiskelija sisäistää teoksen keskeisen sisällön, hän tietää jo sangen paljon siitä, mitä Suomessa on ollut tapana ajatella kieleemme varhaisvaiheista sodanjälkeisen tutkimuksen valtavirrassa. Parhaimmillaan, esimerkiksi kantasuomessa tapahtuneita muutoksia tai suomen murteiden ominaispiirteitä esiteltäessä, on teoksessa tukevaa ensyklopediamaisuutta.

Yhtäältä jää kriittinen lukija harmittelemaan sitä, miksi niin monia mahdol-

lisuuksia on hukattu: miksi metodeja on esitelty vain lyhyesti, tai miksi teorioita ja määrittelyjä ei juuri ole pohdittu? Erityisen moitittavaa on mielestäni uudemman tutkimuksen jättäminen vain yksittäisten mainintojen varaan. Tämä sinänsä perusteltavissa oleva varovaisuus saattaa johtaa siihen, että kirja menettää ajanmukaisuutensa aivan liian pian.

JANNE SAARIKIVI
 etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- AIKIO, ANTE 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Irma Hyvärinen, Petri Kallio & Jarmo Korhonen (toim.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag* s. 5–34. *Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki* 63. Helsinki: Société Néophilologique.
- 2006: On Germanic–Saami contacts and the origin of the Saami. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 91 s. 9–55.
- AIKIO, ANTE – AIKIO, ASLAK 2001: Heimovaelluksista jatkuvuuteen. Suomalaisen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen. – *Muinaistutkija* 4/2001 s. 2–21.
- AIKIO, ANTE – YLIKOSKI, JUSSI 2007: Suopmalaš gielaide l-kásusiid álgovuodđu sáme- ja eará fuolkegielaide čuovggas. – Ante Aikio & Jussi Ylikoski (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007* s. 11–71. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia* 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- BERGSLAND, KNUT 1959: The Eskimo-Uralic hypothesis. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja* 61 s. 1–29. *Errata*. Korjauksia teokseen Tapani Lehtinen 2007: Kielen vuosituhanneet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuuteen. http://www.helsinki.fi/~atlehtin/Tapani_Lehtinen.html (18.4.2011).
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs korjattu ja lisätty painos. Otavan korkeakoulukirjasto. Helsinki: Otava.
- HÄKKINEN, KAISA 1983: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrialaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1996: *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. Tietolipas 147. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, TERHO 1997: Reflections on Pre-Uralic and the "Saami-Finnic protolanguage". – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54 s. 229–266.
- JANHUNEN, JUHA 1998: Ethnicity in language in prehistoric North East Asia. – Roger Blench & Matthew Spriggs (toim.), *Archaeology and language 1. Archaeological data and linguistic hypotheses* s. 195–208. London: Routledge.
- 1999: *Euraasian alkukodit*. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisen juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 27–37. *Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk* 153. Helsinki: Finska vetenskaps-societeten.
- 2008: *Some old world evidence experience of linguistic dating*. – John D. Bengtson (toim.), *In hot pursuit of language in prehistory. Festschrift for Harold Fleming* s. 223–239. Amsterdam: John Benjamins.
- KALLIO, PETRI 2000: Posti's Superstrate Theory at the threshold of a new mille-

- nium. – Johanna Laakso (toim.), *Facing Finnic. Some challenges to historical and contact linguistics* s. 80–99. Castrenianumin toimitteita 59. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.
- 2006: Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. – *Virittäjä* 110 s. 2–25.
- 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Ante Aikio & Jussi Ylikoski (toim.), *Sámit, sámit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007* s. 229–249. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KOIVULEHTO, JORMA 1999: Das Verhältnis des Ostseefinnischen und Saamischen im Lichte der alten Lehnwörter. Die Substitution des fremden Wortausgangs *-CVz im Lappischen. – Pekka Lehtimäki (toim.), *Sprachen in Finnland und Estland* s. 7–22. Wiesbaden: Harrassowitz.
- KORHONEN, MIKKO 1976: Suomen kantakielten kronologiaa. – *Virittäjä* 80 s. 3–18.
- NICHOLS, JOHANNA 1999: The Eurasian spread zone and the Indo-European dispersal. – Roger Blench & Matthew Spriggs (toim.), *Archaeology and language II. Correlating archaeological and linguistic hypotheses* s. 220–266. London: Routledge.
- POSTI, LAURI 1953–54: From pre-Finnic to late Proto-Finnic. Studies on the development of consonant system. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 31 s. 1–91.
- SAARIKIVI, JANNE – GRÜNTAL, RIHO 2005: Itämerensuomalaisten kielten uralilainen tausta. – Johanna Vaatovaara, Toni Suutari, Hanna Lappalainen & Riho Grünthal (toim.), *Muuttuva muoto. Kirjoituksia Tapani Lehtisen 60-vuotispäivän kunniaksi* s. 111–146. Kieli 16. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SALMINEN, TAPANI 2002: Problems in the taxonomy of the Uralic languages in the light of modern comparative studies. – А. Е. Кибрика (toim.), *Лингвистический беспредел. Сборник статей к 70-летию А. И. Кузнецовой* s. 44–55. Москва: Издательство Московского университета.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1977: Suomalaisten esihistorian kysymyksiä. – *Virittäjä* 81 s. 119–136.
- 1988: Historical phonology of the Uralic languages. With special reference to Samoyed, Ugric and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages. Description, history and foreign influences*. Leiden: Brill.
- WIIK, KALEVI 2002: *Eurooppalaisten juuret*. Jyväskylä: Atena.